

Szenczi Molnár Albert.

1934 január 17-én mult háromszáz esztendeje, hogy a cluji unitárius eklézsia harangozó könyvébe feljegyezték: „Pulsatum est pro reverendo. Molnár Albert!” Az az ember, akinek lelki üdvéért néhány percre megkondultak a cluji unitárius templom harangjai, csendesen és egyszerűen távozott el az élők sorából járváuy és háboruk közepette és hogy milyen érték szállt vele korán a sirba, azt kortársai közül csak kevesen sejtették. Ki volt Szenczi Molnár Albert? Háromszáz év távlatáról nem lesz érdektelen felidézni emlékét ma, amidőn a társadalmi és nemzeti harcok könyörtelen világában oly könnyen megfélemezünk nagyokról és kicsinyekről, élőkről és halottakról egyaránt. Milyen kor gyermeke volt? Mit adott a magyarságnak? Mik voltak életesményei? És mi maradt meg ma belőle? Ezek azok a kérdések, amelyek önkéntelenül ajkunkra tolnak?

Sokan Szencziben az erdélyiség előfutárját látják és szeretnék általa is a transilvanizmus mai bizonytalan hitvallását igazolva látni. Származására nézve Szenczi kétségtelenül erdélyi volt. Székely erdetét ő maga is büszkén vallja, de születése, nevelése, világfelfogása, eszményei távol állanak az erdélyiségnek nemcsak mai, de akkori értelmezéstől is. Élete olyan, mint egy színes film, amely magával ragad, lenyűgöz és mindvégig rabjává teszi érdeklődésünket. Hadd peregtessük le szemeink előtt ennek az életnek gazdag filmjét. ahonnan nemcsak az ő, de sokszor mindannyiunk magyar sorsa is felénk tükröződik. Szenczi szülei székely iparos családból származtak. A szegény emberek vándorutját követve jutnak el a Felvidékre és telepednek le Szencz községben. Itt születik meg Szenczi Molnár Albert 1574 augusztus 30-ikán. Apja hat testvére közül csak őt tudja taníttatni, de csak nagy nehézségek árán. Szülőfaluja után Győrben, majd Gönczön és Debreczenben tanul tovább. Bolyongása már kora gyermekségében elkezdődik, az a nyomor hajtotta bolyongás, ami mögött nem a vagyonélvezetekre sarkaló aranycsilíngelése hallik, hanem az elnyomott szegénység tompa zokogása és hasztalan kö-

vetelő vágyódása gazdagabb, nagyobb, elérhetetlen életlehetőségek után. Szenczi élete fehér lapján mint kiálló vörös fonal húzódik át az a szegénység, amely osztályrészüln jutott nemcsak neki, de a későbbi századok minden korával megalkudni nem tudó magyar írójának. Osztályhelyzeténél fogva nem volt számára más felemelkedési lehetőség, mint a papi pálya. Papnak ment tehát. Tanul és tanít egyuttal. Még fel se serdül és már néhány forinttal zsebében Németországba indul. Csak 16 éves, de a nyugat gazdag kultúrája magával ragadja a magyar puszta fiát és a hosszú gyaloglás alatt délibábokat rajzol fáradt szemei elé. Kielégíthetetlen tudományszomj hajtja Szenczit Németországban városról városra. Fialat lelkesedésében nem ismer akadályokat. Csak a célt látja maga előtt és a nehézségeket bátran próbálja legyőzni. Egy darabig a kint tanuló magyar fiúk segítik, majd ismét nyomorban él. E sötét, lelket és hitet ölő szegénységben érkezik hozzá szülei három forintja, amit azok nagy nehézséggel kölcsön vettek, hogy fiuknak egy a falujokon átmenő diákkal elküldjék. „Értem állapotod felől mit irtál, írja a kísérő levél, hogy nagy szükségben vagy, köllene segítségül lennünk, tartoznánk veled, de itthon mostan oly nagy szegénységben vagyunk, hogy megmondhatatlan dolog.“ Szenczinek ez a levél és a küldött három forint, a szülői szeretetnek eme gyönyörű jele, bizonyára jobban esett, mint a főurak és gazdag diákok kegyességgel feléje vetett morzsái. Lassan-lassan azonban beletörődik sorsába és az élet asztaláról félretaszítottak mindenbe belenyugvásával nézi saját élete el nem muló szegénységét. Örvend, hogy kint van és tanulhat. Örvend, hogy új világot láthat, könyveket olvashat és magába szívhatja egy olyan világ levegőjét, amiben hite szerint még szegényen is érdemesebb élni, mint ezer sebből vérző hazájában, amelyet csak a nyugati kultúrával, tudással és hittel vél megmenthetni. Kíváncsiságtól hajtva bejárja csaknem az egész Németországot. Megfordul Svájcban és Olaszországban is. Érdekes a római útja, ahol protestáns létére összebarátkozik és a magyar életről beszélget el a Collégium Hungaricum papnövendékeivel. Sokan szeretik és segítik. Később biztos életlehetőségek is kínálkoznak számára, de őt a megismerés láza hajtja, nagy és el nem végzett feladataira gondol és megy tovább a tudnivágyás ösvényein. Heidelberg, Strassburg, Amberg, Hanau, élete tovatűnő állomásai. Hire egyre nő, tudományos munkássága lassanként biztosítja megélhetését. De hiába

hívják ezuttal is haza, őt sem a jó állás, sem a révbejutás lehetőségei nem csábítják. Ugy érzi, hogy külföldön többet tud használni a magyar ügynek, mint otthon. Egyik fordítását a másik után adja ki és nagy protektorai, Hesseni Móric fejedelem és Bethlen Gábor révén lehetővé válik a nyugodt továbbmunkálkodás is. Egy reménytelen szerelem ellejejtett szenvedései után megházasodik, hazajön, majd felesége kérésére ismét visszaköltözik Németországba és ott vállal állást. A sors iróniája, hogy a törököktől féltő német asszony hazája kevésbé tud biztonságot nyújtani, mint a barbár Hungária. Tilly katonái Szenczit megkínózzák, mindenét elrabolják és csak a könyveit hagyják meg. Bethlen Gábor hívására végül hazaköltözik 1629-ben. Clujon él és a régi feljegyzések szerint adósságokkal küzd. De azért dolgozik buzgón tovább, ír, fordít és másokat lelkesít, míg végre az 1634-es járvány őt is elragadja az élők sorából.

Szenczi Molnár Albert nevét az irodalomtörténet elsősorban zsoldárfordításaiért öröközte meg. A németeknél, franciáknál és az angoloknál is egy-egy nagy klasszikus lefordítása, vagy teológiai mű megírása jelentős esemény volt. De annál inkább nagy esemény volt ez nálunk, ahol jóformán minden hiányzott még és a fordítónak ezen felül sokkal nagyobb nehézségekkel is meg kellett küzdeni, mint a nyugati nagy répeknél. A nehézségeket növelte a török, német és a katolikus elnyomás is, amely a nemzeti alapon álló protestánsizmus sorsát, fejlődését és megmaradását állandóan bizonytalanná tette. Különbösen is Szenczi abban a korban él és dolgozik, amelyik egy század elért eredményeit próbálja háborúk és ellenerők felkelésével rombadönteni. Ebben a zavaros, reménységgel és csüggedéssel, felemelkedéssel és visszaeséssel teli korszakban, ahol nemzetek, vallások és társadalmi osztályok vívták élet-halál harcukat, a tudós munkája háttérbe szorult. Irónak, tudósnak lenni hősiesség volt, de ezt a hősiességet csak az utókor méltányolta. A harmincéves háború viharában élő Szenczi érzi a kor nyomasztó levegőjét, de tanít és tanul, nem csügged soha el. A késői humanisták lángolása hevíti és nem tud kora elfogultságában teljesen elmerülni. Rómában megcsodálja a katolikus középkor művészi emlékeit, Prágában katolikus tudósokkal barátkozik össze és a nagy Kepler vendégszeretetét élvezi. De hitét momentán anyagi előnyökért mégsem bocsátja áruba. Hiába ígérnek pénzt, állást, hogy Bécsbe menve, legyen katolikussá. Szenczi, hogy a csábítás lehetőségeitől is megóvja magát, inkább

visszafordul a bizonytalan, régi élet felé, de világfelfogását és hitét nem adja el. Humanizmusa nemcsak az embereket szeretteti meg vele, de elsősorban sajátját, amelyet úgy is, mint protestáns és úgy is, mint külföldön élő magyar egyaránt szolgálni kíván. Ez a szolgálat elsősorban egyházának szól, amelyet a tudomány harci-eszközeivel akar ellátni, de sohasem azért, hogy másokat támadjon és lekicsinyeljen, hanem azért, hogy elnyomott egyházát megvédje, megerősítse az ellenreformáció viharával szemben. Legjelentősebbek és hatás szempontból egész tudományos munkásságából legmaradandóbbak zsolnárfordításai. A Biblia mellett Szenczi Zsolnárai érték el a magyar könyvek közül a legtöbb kiadást. Háromszáz év óta milliók és milliók énekeltek zsolnárait és nem egy magyar író költői képzeletét indították utra Szenczi ódon fordításai és zamatosan magyar nyelve. Az ének nagy hatalmát a protestántizmus épügy felismerte, mint később minden nagy szellemi áramlat, amely a maga érdekében tömegeket akart megmozdítani és eszméi megvalósítására utnak indítani. Az ének hatalma sokszor nagyobb volt és ma is nagyobb, mint akár a fegyvereké, vagy a tudósok érveié. Magával ragad, lelkesít, felemel és lesújt, bosszút ígér és megváltást, de csak annak, aki a zene kollektív hatalmát igazán átérzi. Ezt a nagy hatalmat, az emberi lélek irracionálizmusa feletti uralkodási lehetőséget ismerte fel Szenczi akkor, amidőn külföldön látta a jó énekek tömeghatását és elképzelte annak erejét egyháza és nyelve védelmében. Zsolnárfordítással már előtte is sokan próbálkoztak. Legkiemelkedőbbek Gálszécsi István prózai fordításai 1536-ból, Benczédi Istvánné 1548-ból. Heltai, Sztárai és Batizi is kísérleteztek, de nem nagy eredménnyel. Fordításaikból hiányzott a költői erő, a jó dallam, mely magával tudna ragadni és felemelni bennünket. Szenczi fiatal korának a zsolnárfordítás az első álma. Megküzdeni a fordítás nehézségeivel, beletörni a magyar nyelvet az idegen versformák bilincseibe és új versformákat alkotni, mint olyan nehézségek, amikkel előtte sokan próbáltak megküzdeni, de kevés eredménnyel. Könyve bevezetőjében sokat is panaszkodik emiatt. Nem állottak előtte mintaképek, ő volt az uttörő, neki kellett egyedül szembeszállni az elmaradott nyelv ezernyi nehézségével. A feladat jórészt sikerült is. Szenczi Molnár intuíciója áthidalta a verstan és a feladat kötöttségéből folyó nehézségeket és óriási léptekkel vitte előre a magyar költői nyelv ügyét. A siker nem is maradt el. Zsolnárai a magyar protestántizmus fenn-

maradásában legalább is olyan szerepet játszottak, mint néhány száz év teológiai szobatudósainak összes könyvei.

Többi fordításai szintén vallásos célt szolgáltak. Kálvin Institutio fordítása hatalmas nyeresége volt az akkori magyar protestáns tudományosságnak. Biblia fordításai szintén el voltak terjedve. De ezeken kívül egész sereg kisebb-nagyobb művet is lefordított, köztük olyanokat, amiknek a terjedelme jóval meghaladta az ezer oldalt. Összes fordításai tizezer oldalnál többet tesznek ki és mindehhez vegyük hozzá az állandó nyelvi nehézséget, ami a tudományos szavakban akkoriban oly szegény magyar nyelvet csaknem képtelenné tette a nehézkes német gondolkodás és kifejezési mód utánzására és átültetésére.

* * *

Szenczi Molnár mint fordító kénytelen volt nemcsak az idegen nyelvekkel: a latinnal és a némettel foglalkozni, de elsősorban azzal a nyelvvel is, amelyre át akarta ültetni a hitének, világfelfogásának egy-egy meggyőző dokumentumát. Mint minden fordító, öntudatlanul ő is nyelvész. A nyelvtudomány természetesen e korban még kezdetleges és fejletlen volt. Csoda-e, ha olyan hibákat követ el, amelyekre a ma embere mosolyogva tekint? Jancsó Benedek szerint Szenczi Molnár nyitja meg a XVII-ik század magyar nyelvtudományát. A nyelvtudomány az ő korában elsősorban gyakorlati célokat szolgált. A humanizmus megszűnése után ismét a teológiai életfelfogás lett urrá mindenütt. Ez a felfogás mindent az egyház haszna és érdeke szempontjából néz. A kortól magát soha függetleníteni nem tudó tudomány pedig és eként a nyelvtudomány is gyakorlati célokat szolgál. A „nyelvmesteri“ szempont a fontos, nem pedig a tudományos vizsgálódás, a nyelv multjának, szerkeztének, élettörvényeinek kutatása. Nyelvészé tehát az lett, akinek valamilyen szempontból szüksége volt a nyelvtudományra, mint segédeszközre. A humanizmus nyelvtudományával szemben Szenczi Molnár korának nyelvtudománya nagy visszaesést jelent. Szenczi Molnár hibái is jórészt ebből magyarázhatók. Szenczi Molnár Melaughton tanítványát Goropiust követte, azt a Goropiust, aki többek között olyan nyelvtudományi problémákkal is foglalkozott. hogy vajjon a paradicsomban milyen nyelvet beszélnek? Szerinte a magasabb égi szférákban hollandi nyelven társalognak egymással az angyalok, de állításait kételkedéssel fogadták úgy a franciák, mint a többi népek tudósai,

akik nem nézték jó szemmel a holland nyelv ilyen irányu terjeszkedési óhaját sem.

A hasznossági elv vezette Szenczi Molnárt, hogy a külföldiek számára magyar nyelvtant írjon. Könyve előszavában elismeri, hogy a magyar nyelv nem nagyon érdekelheti a külföldet, de mégis — írja — aki a „törököket akarja tanulmányozni“, vagy aki katonaként jön Magyarországra, annak az ő könyvére föltétlenül szüksége lesz.

Hires munkája: latin-magyar szótára is. A latin nyelv universalitásának korában Szenczi Molnár szeretné, ha honfitársai minél könnyebben megtanulnák a kultúra és a nemzetközi élet közös nagy nyelvét, azért ír szótárt. Kézikönyve annyira el volt terjedve, hogy azt még a mult század elején is használták. Szenczi Molnár nagy hibája, hogy ugy itt, mint többi munkáiban, ahol a magyar nyelv fejlődésének törvényeivel foglalkozik, mintául mindig a latin nyelvet veszi és nem igyekszik anyanyelvének sajátos törvényeit kikutatni. Tévedését még kora sem magyarázza mindenben, mert Sylvester már jóval előtte helyesebb utakon járt. De Szenczi Molnár Sylvester könyvét nem ismerte, az akkori nehéz viszonyok között külföldön ritkán jutott magyar könyvhöz és így kora magyar irodalmi és tudományos próbálkozásait is csak kis részben ismerte.

Gazdag egyéniségéből, a dolgokat és embereket átfogó életismereteiből fakadt messzanizmusa is, az a nagy szeretet, amellyel a nevelés ügye iránt volt. A nevelés eszméje mindig azokban a korokban volt igazán jelentős, amelyek eszményeiket komolyan vették és világfelfogásukban tovább akartak folytatódni a késői nemzedékek életszemléletében is. A vallási harcok kora épugy, mint ma a világnézeti és osztályharcok százada komolyan vette elveit, életfelfogásának terjesztésében, egyben megegyezett, hogy a jövőért és a hatalomért vívott harcban az ifjúságra, mint legfőbb harciesszközre támaszkodott. Protestánsok és katolikusok egymással versenyezve próbálták meghódítani az ifjúságot. Szenczi Molnár az iskolák szeretetét már protestáns őseitől örökölte, de a hagyományt kora szellemével felrisszítve adta és fejlesztette tovább. Az elmaradott magyar viszonyok között hiányoztak az akkori nyugati értelemben vett nevelő intézetek és elavult, hiányos volt nevelési rendszerünk. Szenczi Molnár mindez ellen küzd és ő az első, aki a magyar nőnevelés ügyére felhívja kortársai figyelmét.

Végül Szenczi Molnárnak még egy érdemére kell rámutatnunk, amelyről eddigi életrajzírói megfeledkeztek. Ő az első komoly előfutárja az irodalomtörténetírásnak. Vannak tudományok, amelyeknek kifejlődése, öntudatosodása, tudománnyá válása csak a legujabb időkre esik. Ilyen az irodalomtudomány is. De mint minden tudománynak, úgy az irodalomtörténetírásnak a csirái is, már a legrégebb időkre nyulnak vissza. Máté Károly „Irodalomtörténetírásunk kialakulása“ c. tanulmányában a Cwittinger előtti kísérletekkel foglalkozva, érdekesen emeli ki Szenczi Molnár érdemeit a „historia litteraria“ megteremtése terén. Szerinte öntudatlanul, miként a külföldön, úgy nálunk is meg volt az íróknak és tudósoknak az a törekvése, hogy élő vagy halott társaik emlékét az utókor számára megörökítsék. E tudománynak még nem nevezhető irodalomtörténetírás sírversekből, gyászbeszédekből, ajánlásokból, a könyvek előszavaiból, vagy az egyes írók összehasonlításából állott. Az irodalomtörténetírás modern formáját leginkább az írók vagy műveik összehasonlítása közelíti meg, bár az az összehasonlítás nem tudományos célt, hanem az egyes művek terjesztését szolgálta. Máté szerint: „Szenczi Molnár vallomásai és ajánlászai rendkívül fejletten irodalomtörténeti gondolkodásról, kiváló történeti érzékről tanuskodnak s ezzel kapcsolatban az írói öntudatnak már kétségtelen jeleit tüntetik fel. Szenczi Molnárnak majd minden munkájában megjelenik az irodalmi szemle és ennek alapján meglehetősen tiszta képet nyújtunk a XVII. század irodalomtörténeti ismereteiről. Ezekben a szemlékben beszél a kodexekről, a régi magyar könyvekről, áttekinti a zoltárirodalmat, zoltárfordításokat, elősorolja a reformáció munkássait s ismerteti a prédikációs könyveket.“ Ilyen pl. a *Postilla Scultetica* ajánlása, vagy a *Zsoltárfordítások* előszava, ahol ismerteti az addigi fordításokat és megjegyzéseket tesz rájuk. Irodalomtörténeti érzéke nagy műveltségéből és a külföldi irodalmak alapos ismeretéből fakadt.

És most hadd foglaljuk röviden össze jellemének és életének gazdag tanúságait. Szenczi az utolsó nagy magyar humanista, aki egy kiváló világ lelkét őrzi a magáiban és mintegy összeköti a XV. század szellemét a XVIII.-ikével. Sokoldalú és alapos. Az élet és tudomány minden vonatkozása, szépsége érdekli. Szizifuszi munkákra vállalkozik s az elvállalt feladatot véghez is viszi. Helyesen állapította meg róla Négyesi, hogy „az irodalmi szenvedélynek tán

Ő az első rabja magyar fajunkból, a tanulás és tanítás vágyának, a művelődés és írás szeretetének páratlan megtestesülése és önfeláldozó mártirja. "Költő, tudós és igaz ember egy személyben, de a szépség és igazság ellentétében az utóbbi mellett foglal állást. Fordításában is a hűséget tartja fontosnak, nem a szépséget. Zsoltárfordításai előszavában írta: „Nagyobb gondom volt a fundamentumbéli igaz értelemnek fordítására, ha nem a sorok ékesgetésére.“ Jelleme szilárd és ingathatatlan. Amikor Bécsben állás várna rá, ha katolikussá lesz, ő visszafordul és naplójába utólag ezt írja: „én el nem mentem, mert nem akartam próbára vetni Krisztusban való igaz hitömet.“

Égészséges paraszti életfelfogásából folyik az élet határtalan igenlése. Szenvedés, nyomor, nélkülözések csak fokozzák élet erejét és kitartását. Székely vére még jobban növeli nyomor által hajszolt vándorlási kedvét. Ő az első nagy magyar nyugatos, akit Adyhoz hasonlóan megejt a nyugati kultúra varázsa és lelke örök vágyódással vergődik Kelet és Nyugat között. Bujdosása lelke nyugtalan ujat kereséséből fakad. Tanulni és tanítani vágyik, de mindig újat és mást. Kulturkövetnek érzi magát, aki jobban használ nemzetének és vallásának, ha külföldön marad. Életén áttekintve 43 esztendejét merő „bujdosásnak“ nevezi, magát meg „csavargónak“, aki jót akart, de nem mindig sikerült azt el is érnie. Látta kora végzetes ellentéteit és alkalma volt a legnagyobbakkal is megismerkedni. Sorát nemzete soisával hasonlítja össze. Egy nagyobb nemzet boldogabb életviszonyai talán az egyik legnagyobb humanistát alakították volna ki belőle. De mert magyarnak született, kicsiny nemzete szűk lehetőségei között nem nyílt számára nagy út. Nagy és halhatatlan érdeme, hogy a magyar nyelvet fordításával óriási lépésekkel vitte előre és ezuttal a latin nyelvvel szemben az anyanyelv törhetetlen bajnoka lett. A magyar nyelv óriási lehetőségei csillannak elénk fordításaiból, lehetőségeit ő csak megálmodta, de amiket csupán a XIX-ik század válthat valóra.

Szenczi Molnár Albert nagy munkásságából minden kor mást és mást emelt ki. Hitsorsosai és kortársai a zsoltárfordítót ünneplik benne. A paedagogia és nyelvészet előfutárját látja Molnárban. A mai kor pedig felfedezte a halott művek mögött élő nagy humanistát is. Hogy melyik nagyobb benne, azt nem célozom eldönteni.

Ma már munkássága irodalomtörténeti érték csupán. Korában

élő valóság volt, a haladás, az előremenés, a megnemalkuvás zászlóvivője. Könyveit hordókban csempészte hazájába, mert az akkori Európa elfogult vallási és osztálygyűlölete a haladás gondolatát épügy bilincsbe verte mint ma. Élete mérlegét fellállítva Bisterfeld méltón írhatta sirverséül

„Musa mihi favit, sed non Fortuna fuitque
Teutonia auxilium, sed Patria exilium.“

„Múzsza kegyelt, nem a sors: Német föld ada otthont
A haza én nékem számkivetés vaia csak.“

Ez a sirvers minden igazi nagy és haladó magyar sirverse lehetne. Mert jutott ugyan morzsa Szenczinek is a gazdagok asztaláról, de ha a földi munkásságot igazságosan jutalmaznák, akkor bizonyára ő állott volna a megjutalmazandók első sorában.

Munkás élete példa és utmutatás lehet számunkra, hogy csak az az író és tudós igazán nagy és tarthat számot a fejlődés előmozdítására, aki a korával, életkörülményeivel és a ránehezedő, elnyomással szemben is a mindenkori haladás ügyét szolgálja!

Dr. Jancsó Elemér.

Pályázati hirdetés.

Az Unitárius Irodalmi Társaság új pályázatot hirdet Jakab Elek élet- és jellemrajzának megírására, különös tekintettel munkásságának unitárius vonatkozásaira és jelentőségére. A pályamunka 3–5 nyomtatott iv terjedelmű lehet s gépirással vagy olvasható, idegen kézírással és jelígével 1936 június 1-éig adandó be S. Nagy László főtitkárhoz (Cluj, Calea Marechal Foch 43. sz.) A pályadíj 5000, azaz ötezer leu.

Cluj, 1935 április 9.

S. Nagy László
főtitkár.

Vári Albert
elnök h.